

3. Barmak M. V. Formuvannya vladny'x insty'tucij Rosijs'koy imperiyi na Pravoberezhnij Ukrainy (kinecz' XVIII – persha polovy' na XIX st.) – Ternopil' : ASTON, 2007. – 512 s.

4. Gol'tsev V. A. Zakonodatel'stvo i nrawy v Rossii XVIII veka / V. A. Gol'tsev. Izd. 2-e. – SPb. : Tipografiya A. Yakobsona Nasl., 1896. – 164+XXXII s.

5. Gradovskiy A. D. Sushchestvo gosudarstvennykh dolzhnostey i uchenie o sluzhbe grazhdanskoj / A. D. Gradovskiy // Sobranie sochineniy A. D. Gradovskogo. – T. 8. Nachala russkogo gosudarstvennogo prava. – Chast' II. Organy upravleniya. – SPb. : Tipografiya M. M. Stasyulevicha, 1903. – S. 1–185.

6. Efremova N. N. Ministerstvo yustitsii Rossiyskoj imperii 1802–1917 gg. Istoriko-pravovoe issledovanie. – M. : Izdatel'stvo "Nauka", 1983. – 149 s.

7. Zayonchkovskiy P. A. Gubernskaya administratsiya nakanune Krymskoy vojny / P. A. Zayonchkovskiy // Voprosy istorii. – 1975. – № 9. – S. 33–51.

8. Znachenie likhoimstva // Arkhiv grafov Mordvinovykh / Predisl. i prim. V. A. Bil'basova. – SPb. : Tipografiya I. N. Skorokhodova, 1903. – T. 8. – S. 114–118.

9. Kataev I. M. Doreformennaya byurokratiya po zapiskam, memorandumam i literature / I. M. Kataev. – SPb. : Knigoizdatel'stvo tipolitografii "Energiya", b/g. – 180 s.

10. Korelin A. P. Institut predvoditeley dvoryanstva. O sotsial'nom i politicheskom polozenii dvoryan / A. P. Korelin // Istoriya SSSR. – 1978. – № 3. – S. 31–48.

11. Lazarevskiy N. Byurokratiya i obshchestvo / N. Lazarevskiy // Pravo. – 1905. – № 4. – 30 yanvara. – S. 205–214.

12. Lotman Yu. M. Besedy o russkoy kul'ture: Byt i traditsii russkogo dvoryanstva (XVIII – nachalo XIX veka) / Yu. M. Lotman. – SPb. : Iskustvo–SPb, 1996. – 399 s.

13. Molchanov V. B. Zhy'tyevyj riven' chy'novny'kiv pravoohoronny'x ustanov v Ukrainy u XIX – na pochatku XX st. / V. B. Molchanov / Insty'tut istoriyi Ukrainy' NAN Ukrainy'. – K., 2007. – 113 s.

14. Moryakova O. V. Mestnoe upravlenie v Rossii vo vtoroy chetverti XIX v. (po materialam senatorskikh reviziy) / O. V. Moryakova // Vestnik Moskovskogo universiteta. – Seriya 8. Istoriya. – 1994. – № 6. – S. 28–38.

15. Pavlovskiy I. Fr. K istorii poltavskogo dvoryanstva 1802–1902 g. Ocherki po arkhivnym dannym / I. Fr. Pavlovskiy. – Poltava : Elektrich. tipo-litogr. Torgovogo Doma I. Frishberg i S. Sorokhovich, 1906. – Vyp. 1. – 277+XLI s.

16. Parusov A. I. K istorii mestnogo upravleniya v Rossii pervoy chetverti XIX stoletiya / A. I. Parusov // Uchenye zapiski Gor'kovskogo gosudarstvennogo universiteta. – Seriya istoriko-filologicheskaya. – 1964. – Vyp. 72. – S. 155–226.

17. Pizar'kova L. F. Rossiyskiy chinovnik na sluzhbe v kontse XVIII – pervoy polovine XIX veka / L. F. Pizar'kova // Chelovek. – 1995. – № 4. – S. 147–158.

18. Solov'ev Ya. V. Byurokraticheskij apparat Ministerstva finansov v poreformennuyu epokhu / Ya. V. Solov'ev // Voprosy istorii. – 2006. – № 7. – S. 9–25.

19. Sulimovskiy arkhiv. Famil'nye bumagi Sulim, Skorup i Voytsekhovichey XVII–XVIII v. – K. : Tipografiya K. N. Milevskogo, 1884. – 316 s.

20. Tot Yu. V. Reforma uezdnoy politicii v pravitel'stvennoy politike Rossii v XIX veke: diss. ... dokt. istor. nauk: 07.00.02 / Yu. V. Tot. – SPb., 2003. – 490 s.

21. Unkovskiy A. M. Novye osnovaniya sudoproizvodstva / A. M. Unkovskiy // Sovremennik. – 1863. – T. I. – S. 403–404.

22. Central'nyj derzhavnyj isty'chny'j arxiv Ukrainy' u m. Ky'viv. – F. 442. – Op. 1. – Spr. 1946 – Delo po raportu zasedatelya Umanskogo zemskogo suda o pereporuchenii zemskim ispravnikom Sir'yani svoikh obyazannostey kantselyarskim sluzhashchim, vymogatel'stve umanskikh zhitel'ey loshadey dlya svoikh lichnykh nuzhd, nanesenii oskorblenii zasedatelyu Tarnavskomu i dr. 1835 g. – 7 ark.

23. Tam samo. – Op. 789a. – Spr. 177 – O sekretnykh porucheniyakh, delaemykh chinovnikom, komandiruemykh po delam sluzhby v raznye mesta. 1839 g. – 109 ark.

24. Tam samo. – Op. 797. – Spr. 61 – Delo o poruchenii chinovnikom osobykh porucheniy otpravlyat'sya v Kievskuyu, Podol'skuyu i Volynskuyu gubernii dlya razuznaniya po raznym predmetam. 1847–1848 gg. – 345 ark.

25. Shil'der N. K. Aleksandr I / N. K. Shil'der // Russkij biograficheskij slovar'. – SPb. : Tipografiya I. N. Skorokhodova, 1896. – T. 1. – 892 s.

Degtyarev S. I., PhD (History), Associate Professor, Sumy State University, Department of History (Ukraine, Sumy), starsergo@bigmir.net
Attitude of Ukrainian and Russian officials to violations and abuses in their environment (the end of XVIII – first half of the nineteenth century)

We study the problem of service violations and abuses, which were very common in the bureaucratic structures of the Russian Empire in the end of XVIII – first half XIX centuries. The inability and unwillingness of the government to combat crime in the ranks of the bureaucracy for many decades has actually led to a kind of "conservation" of a negative image of an official. In the paper the views of representatives of the officials of the upper, middle and lower levels on this issue; shows the attempts of the government's fight with these negative phenomena. In particular, the government recognized the need to combat the negative manifestations in a bureaucratic environment. During the end of XVIII – first half XIX centuries in this direction was conducted a number of activities, which often turned out to be not effective or had a declarative nature. Officials often took their positions and his rights as a way to obtain personal gain, and so abuse in their environment were distributed.

Keywords: officials, the bureaucracy, offense, abuse, the Russian Empire.

Дегтярев С. И., кандидат исторических наук, доцент, доцент кафедры истории, Сумской государственной университет (Украина, Сумы), starsergo@bigmir.net

Отношение представителей украинского и российского чиновничества к нарушениям и злоупотреблениям в их среде (конец XVIII – первая половина XIX вв.)

Изучается проблема служебных нарушений и злоупотреблений, которые были чрезвычайно распространенным явлением бюрократической среде Российской империи в конце XVIII – первой половине XIX вв. Неспособность и нежелание правительства вести борьбу с правонарушениями в рядах бюрократии в течение многих десятилетий приводило фактически к своеобразной "консервации" негативного образа чиновника. В предлагаемой статье освещены взгляды представителей чиновничества высшего, среднего и низшего уровней на указанную проблему; показаны попытки борьбы правительства с этими негативными явлениями. В частности в правительстве осознавали, что бороться с негативными проявлениями в бюрократической среде необходимо. В течение конца XVIII – первой половины XIX вв. в этом направлении было проведено ряд мероприятий, которые часто оказывались не эффективными и даже имели декларативный характер. Чиновники часто воспринимали свои должности и данные им права как способ для получения личной выгоды, поэтому и злоупотребления в их среде были распространены.

Ключевые слова: бюрократия, чиновник, правонарушения, злоупотребления, Российская империя.

* * *

УДК 94(477)“10/11” : 327

Половинська В. В.
магістр історії, аспірантка Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова (Україна, Київ), sfitziriz@gmail.com

ДО ПРОБЛЕМИ ДАВНЬОРУСЬКО–СКАНДИНАВСЬКИХ ЛІТЕРАТУРНИХ КОНТАКТІВ В КОНТЕКСТІ ОБМІНУ ДУХОВНИМИ ЦІННОСТЯМИ МІЖ СХОДОМ І ПІВНІЧЧЮ

Зроблено спробу схарактеризувати літературно-фольклорні зв'язки між Руссю і Скандинавією. Зауважено, що саги через свою літературно-художню специфіку далеко не в усьому можуть служити достовірним джерелом для вивчення історії русько-скандинавських культурних відносин. Відзначено спірність питання щодо "віс радості" норвезького конунга Харальда Суворого та питання про так звані варязькі усні перекази у складі "Повісті минулих літ". Підсумовано, що для літературно-фольклорних зв'язків між Руссю і Скандинавією не була характерна особлива інтенсивність, до того ж вони ослабли з плином часу, як показує "Слово о полку Ігоревім". Своєрідним винятком могла бути Гіда Харальдсдоттір Есекська, дружина Володимир Мономаха, за посередництва якої руський князь, імовірно, познайомився з ранньосередньовічною пам'яткою "Fáder Larcvīdas (Батьківські повчання)".

Ключові слова: Давня Русь, Скандинавія, літературно-фольклорні зв'язки, скальди, саги, літописи, усні перекази, "Слово о полку Ігоревім", Харальд Хардрода, Гіда Харальдсдоттір Есекська.

Скандинави зіграли свою роль у формуванні руського дружинного озброєння, посприяли розвитку на Русі прикладного мистецтва [1], виступили і як культурні посередники між Давньою Руссю та іншими країнами, наприклад Візантією й Англією [2, с. 176–355]. Деякі дослідники вважають гідними довіри вказівки саг на "енергію і самостійність" [3] давньоруських княгинь

варязького походження, що були при княжих дворах “найбільш дійсними провідниками іноземного культурного впливу” [4, с. 20]. Однак, пам’ятаючи стереотипне сагове зображення дружин–скандинавок руських князів [6], слід з обережністю давати оцінку їх діяльності на Русі. Але докази М. П. Алексєєва щодо примітної ролі дружини Володимира Мономаха Гіди Харальдсдоттір (GyðiHaraldsdóttir) в історії давньоруської освіти видаються досить переконливими [5].

Метою даного дослідження автор визначає різнобічний розгляд русько–скандинавських літературно–фольклорних зв’язків XI–XII століть.

Саги через свою літературно–художню специфіку далеко не в усьому можуть служити достовірним джерелом для вивчення історії русько–скандинавських культурних відносин – на відміну від скальдичної поезії. Скальди відігравали велику роль при війську Олафа Трюгвасона [7], який, за свідченнями ісландських саг, провів кілька років при дворі конунга Вальдамара (князя Володимира Святославича). При дворі ж Ярослава Мудрого бували знамениті норвезькі скальди Харальд Сміливий і Сігват, улюблений післяр Олафа Харальдссона. Харальд Суворий, котрий сватався до доньки князя Єлизавети Ярославни (Еллісів), також був й одним з пізніх норвезьких скальдів. Р. М. Самарін вказує, що “пісня Харальда про Ярославу – характерний приклад любовної лірики скальдів” [7], але, на думку Т. Н. Джаксон, “такого роду “любовна лірика” для творчості північних скальдів надто не типова” [8]. Що ж до адресата згаданих “віс радості”, то в них ім’я Єлизавети не назване [9, с. 58]. За іронічним зауваженням Д. М. Шарипкіна [10], складена Харальдом пісня пригодилася йому в багатьох “Гардах” для залицання за численними дівчатами [9, с. 71]. Зокрема, саги згадують “дівчицю Марію”, однак В. Г. Васильєвський зауважує, що вона була не візантійською принцесою, а літньою матір’ю імператора Михаїла V [2, с. 176–377, 280].

Ще спірнішим є питання про так звані варязькі усні перекази у складі “Повісті минулих літ” [11, с. 158–160; 12; 13; 14; 15; 16; 17; 18]. Частина дослідників вважала, що всі розповіді, героями яких є варязькі князі на Русі, – варязькі за своїм походженням [19; 20]. Решта вчених, розсудивши, “якщо переказ... говорить про варягів, то це ще не означає, що тільки ці останні були середовищем, у якому він склався” [9, с. 162], віднесла “варязькі оповіді” у складі найдавнішого літопису до творів споконвічно руського дружинного фольклору [21; 22]. Висувалися компромісні гіпотези, згідно з якими “варязькі” перекази, хоча і занесені на Русь скандинавами, за своїм походженням є греко– та східно–античними [23]. Однак роль культуртрегерів варягам загалом не була властива [9, с. 29], оскільки вони прямували до Візантії і на Русь аж ніяк не для збирання та літературної обробки фольклорного й етнографічного матеріалу. До того ж грецькі і близькосхідні перекази могли занестися на Русь не варягами, а самими греками або слов’янами [10]. Також допускалося, що “варязькі” розповіді в “Повісті минулих літ” і схожі на них романтичні епізоди в сагах створені незалежно один від одного, але з орієнтацією на загальні літературно–історичні джерела [24, с. 109–112], які до нас не дійшли, і відновлюються за допомогою “вищої критики тексту” (так звані хронікати) [25, с. 26]. Найпереконливішою

мені видається гіпотеза І. П. Шаскольського, згідно з якою “поява однотипних сюжетів ставала наслідком однакового рівня суспільного розвитку або була відображенням усною народною творчістю історичних подій, причому скандинавські саги активно відгукувалися на руські події” [26]. Щодо ж використання варязьких переказів у найдавнішому руському літописі – дослідник зазначає, що ґрунтовний текстологічний аналіз, а також порівняння текстів не підтверджують цієї думки А. Стендер–Петерсена [19; 27, р. 89; 28, с. 60–68; 9, с. 195–236].

Також видається хибним не піддавати жодному сумніву те, що літературно–фольклорні зв’язки між Руссю і Скандинавією завжди були такими ж інтенсивними, як торгові та військово–політичні. Як слушно зауважує Д. М. Шарипкін, варягів на Русі було чимало, однак дещо пізніше вона піддалася навалі куди численніших, ніж варязькі дружини, монголо–татарських полчищ, а про багатство русько–татарських літературних відносин тієї пори говорити не доводиться [29, с. 12]. І справа, певне, не лише в тому, що руси з культурного боку стояли на вищому щаблі – історія знає скільки загодно випадків, коли “варвари” досить сильно культурно впливали на цивілізованішу націю. Очевидно, з певного часу мав місце свідомий опір скандинавському впливу. На запитання: чому сліди “стилю вікінгів” у мистецтві Русі кінця XII ст. “менш значні, ніж можна було очікувати?” [1, с. 235] – Є. А. Ридзевська відповідає так: “У міру загострення в клерикальних колах конфесійних суперечностей між східною і західною церквою, сам термін “варязький”, “варязька віра”, став пов’язуватись із католицизмом, з латинством, варяги більше не трактуються як фактор перенесення християнства з Греції” [30, с. 9]. Отже, у XII столітті культурний вплив скандинавів почав відкидатися руською стороною. Як мені видається, про це можна судити за визначним твором давньоруської літератури – “Словом о полку Ігоревім”.

Припущення, що “Слово” має щось спільне із сагами і поезією скальдів, не доведене і не спростоване, однак учені вказували на важливість цього питання [31, с. 371; 32, с. 14; 33, с. 109; 34; 35]. Для відповіді на нього необхідно з’ясувати, які традиції розвивав автор “Слова” в історії руської літератури як частини літератури всесвітньої і від яких традицій він відмовлявся. І тут на перший план виступає предтеча великого поета – віщий Боян. Література про нього величезна, але ті слова, якими він схарактеризований на початку поеми (“Боянь бо в’їщій, аще кому хотяшеп’їснь творити, то раст’їкашетьсямыслію по древу, с’їрымъвълкомъ по земли, шизымъорломъподъоблакъ”), ще не пояснені досить переконливо.

Пам’ятка була відкрита на початку XIX століття, в епоху літературного преромантизму. Природно, що “Слово” осмислювалося його першовідкривачами в дусі свого часу. За уявленнями романтиків, давній післяр, будь то Гомер чи Оссіан, відрізнявся неприборканою фантазією, що не підкорялася ніяким естетичним нормам і канонам [36, с. 2; 37, с. 9]. Скандинавські скальди, що реально існували та були насправді давніми й притому придворними співцями, у таку умоглядну схему не вкладалися.

Як не дивно, подібні типово преромантичні уявлення про давньоруського співця Бояна пережили епоху романтизму і реалізму та – у деяких головних своїх рисах – дожили до наших днів (ці ж уявлення почасти послужили фундаментом, на якому будують свою аргументацію скептики) [38, с. 94]. Завершене вираження концепція про геніального і натхненного Бояна набула під пером Є. В. Барсова [39, с. 301, 303].

Ф. І. Буслаєв, як і більшість його сучасників, бачив у характеристиці Бояна “піднесення і розширення творчої фантазії”, наводячи паралелі з російських пісень [40, с. 394]. Однак ця подібність, на думку дослідника “Слова” Д. М. Шарипкіна [10], суто зовнішня: співаків, чия фантазія не підпорядковувалася б суворим естетичним нормам і була в піднебесі, історія літератури не знає.

Інші дослідники припускали, що характеристика Бояна – риторичний вступ, розроблений за прийомами класичної поезії й обов’язковий для будь-якого епічного поета візантійської школи. Боян “заміняє автору музу” [41, с. 62]. Олександр Веселовський писав: “Дружинні співаки забуті. Так забутий був наш Боян; стилю його “замислень” не розкрити під риторичною фразеологією автора “Слова о полку Ігоревім”” [42, с. 321]. На думку М. Халанського, весь вступ змальовує, як Боян “розбігався мислю по гусях, по струнах, надумував слова пісні та мелодію і беручи перші акорди (як чинять теперішні бандуристи)” [43, с. 216–217]. Дійсно, один із смислових пластів вступу – це Боянова гра на якомусь музичному інструменті, позначеному розгорнутим багаточленним метафоричним перифразом, основотвірний елемент якого (“дерево”) досить поширений як образна основа багатьох давньопівнічних кенінгів [44, с. 30]. Д. М. Шарипкін задається питанням, чому ж автор “Слова” такий противник натхненої гри на музичних інструментах, і доходить висновку, що, очевидно, зачин у “Слові” має й інший сенс: суперечка з Бояном – не застиглий риторичний прийом, а проголошення нового естетичного кредо. Так думав А. С. Пушкін: “...невідомий творець “Слова о полку Ігоревім” не забув оголосити на початку своєї поеми, що він буде співати по-своєму, по-новому” [45, с. 149]. У ХХ ст. цю думку науково обґрунтували Д. С. Ліхачов [46, с. 30; 47, с. 59, 117–118] і Г. Н. Поспелов [48].

Шарипкін доводить, що піснетворчість Бояна із стадіально-типологічного боку перебуває в спорідненості з поезією скальдів і що про це можна судити з тексту “Слова”; похвальні пісні скальдів і Бояна являють собою стадію, проміжну між фольклором і літературою, коли виділяється саме поняття поезії, відбувається перехід “від співака до поета” (А. Н. Веселовський), “від панування безособової фольклорної творчості до усвідомленого особового авторства” [49, с. 144]. Текст “Слова” дає досліднику підставу вважати, що Боян був безпосередньо знайомий зі скандинавською скальдичною традицією, а може і вчився у варязьких скальдів. І хоча його похвальні пісні за формою повинні були відрізнятися від тих похвальних пісень (драп) скальдів конунгам, котрі до нас дійшли [50], вони, належачи до найконсервативнішого жанру [51, с. 101–102], не могли “страждати” на зайвий ліризм.

Важливо відзначити здогад Шарипкіна про те, що автор “Слова” міг бути знайомий з поезією скальдів і

безпосередньо, незалежно від Бояна, однак використання окремих, гіпотетично скальдичних, стилістичних прийомів вже не являють собою системи.

Отже, порівняно з піснетворчістю Бояна “Слово” – новий, вищий етап в історії літератури, породжений “інтенсивним зростанням народних основ руської культури” [47, с. 210].

Як бачимо, русько-скандинавські літературні зв’язки характеризувалися деяким паралелізмом і були взаємозбагачувальними до певного часу, проте загалом їх не варто вважати ідилічними. Складний, діалектичний процес взаємного пізнання руського та скандинавського народів у даній сфері відбувався поволі й поступово.

Список використаних джерел

1. Грабар А. Н. Светское изобразительное искусство домонгольской Руси и “Слово о полку Игореве” / А. Н. Грабар // Труды Отдела древнерусской литературы / [АН СССР. Ин-т рус. лит. (Пушкин. Дом); отв. ред. Я. С. Лурье; отв. секретарь редакции М. А. Салмина]. – М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1962. – Т. XVIII. – С. 233–271.
2. Василевский В. Г. Варяго-русская и варяго-английская дружина в Константинополе XI и XII веков / В. Г. Василевский // Труды В. Г. Василевского : в 4 т. – СПб.: Изд. Имп. Акад. Наук, 1908. – Т. 1. – С. 176–355.
3. Рыдзевская Е. А. О пережитках матриархата у скандинавов по данным древнесеверной литературы / Е. А. Рыдзевская // Сов.этнография. – 1937. – № 23. – С. 23.
4. Бицилли П. М. Западное влияние на Руси и начальная летопись / П. М. Бицилли. – Одесса: “Экономическая” тип., 1914. – 27 с.
5. Алексеев М. П. Англосаксонская параллель к “Поучению” Владимира Мономаха / М. П. Алексеев // Труды Отдела древнерусской литературы / [АН СССР. Ин-т рус. лит. (Пушкин. Дом); отв. ред. Я. С. Лурье; отв. секретарь редакции М. А. Салмина]. – М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1935. – Т. II. – С. 39–80.
6. Мельникова Е. А. Балтийская политика Ярослава Мудрого / Е. А. Мельникова // Ярослав Мудрый и его эпоха. – М.: Индрик, 2008. – С. 123.
7. Самарин Р. М. Поэзия скальдов / Р. М. Самарин // История всемирной литературы. – М.: Наука, 1984. – Т. 2. – С. 486–490.
8. Джаксон Т. Н. Четыре норвежских конунга на Руси: из истории русско-норвежских политических отношений последней трети X – первой половины XI в. / Т. Н. Джаксон. – М.: Языки русской культуры, 2000. – 192 с. – (Studiahistorica.Seriesminor).
9. Рыдзевская Е. А. Древняя Русь и Скандинавия в IX–XIV вв.: (материалы и исследования) / Е. А. Рыдзевская; [сост. и подгот. к изд. М. Б. Свердлов; отв. ред. И. П. Шаскольский; Акад. наук СССР, Ин-т истории СССР]. – М.: Наука, 1978. – 238 с. – (Древнейшие государства на территории СССР: материалы и исследования, 1978 г.).
10. Шарыпкин Д. М. Скандинавская литература в России / Д. М. Шарыпкин. – Л.: Наука, 1980. – 324 с.
11. Лихачев Д. Русские летописи / Д. Лихачев. – М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1947. – 499 с.
12. Лихачев Д. Устные летописи в составе “Повести временных лет” / Д. Лихачев // Ист. зап. – 1945. – № 17. – С. 201–224.
13. Lichačev D. S. The Legend of the calling in of Varangians and political purposes in Russian chronicle-writing from the second half of the 11th to the beginning of the 12th century / D. S. Lichačev // Varangian problems 1970 = Varangian problems (Scando-Slavica. Suppl. 1). – Copenhagen: Munksgaard Publishers, 1970. – P. 165–185.
14. Соколов Б. М. Эпические сказания о женитьбе князя Владимира (Германо-русские отношения в области эпоса) / Б. М. Соколов // Учен. зап. Гос. Саратов. ун-та им. Н. Г. Чернышевского. – Саратов, 1923. – Т. I. – Вып. 3: Словесно-историческое отделение педагогического факультета. – С. 69–122.
15. Шахматов А. А. Разыскания о древнейших русских летописных сводах / А. А. Шахматов. – СПб.: Тип. М. А. Александрова, 1908. – 712 с.
16. Шахматов А. А. Повесть временных лет / А. А. Шахматов. – Петроград: издание Археологической комиссии, 1916. – Т. 1: Вводная часть. Текст. Примечания. – VIII, LXXX, 403 с.

17. Шахматов А. А. Сказание о призвании варягов / А. А. Шахматов // Изв. Отд-ния рус. яз. и словесности Акад. наук. – СПб. : тип. Имп. Акад. наук, 1904. – Т. 9. – Кн. 4. – С. 284–365.
18. Иловайский Д. И. Разыскания о начале Руси: вместо введения в русскую историю / Д. И. Иловайский. – 1-е изд. – М. : Тип. ГрачеваяКо, 1876. – VIII, 466 с.
19. Stender-Petersen A. Die Varägersageals Quelledalrussischen Chronik / A. Stender-Petersen. – Aarhus : Aarhus University Press, 1934. – 256 s.
20. Rožniecki S. Varægis keminder i den russiske heldedigtning / S. Rožniecki. – København : Pio, 1914. – 307 s.
21. Свердлов М. Б. От составителя / М. Б. Свердлов ; [отв. ред. И. П. Шаскольский] // Древнейшие государства на территории СССР. Материалы и исследования. 1978 г. – 1978. – С. 8–17.
22. Анохин Г. И. Вклад Е. А. Рыдзевской в советскую скандинавистику / Г. И. Анохин // Скандинавский сборник. – 1970. – Вып. XV. – С. 177–186.
23. Schück H. Byzanzoch Norden / H. Schück // Kulturhistorisk skizzen. – Stockholm, 1922. – S. 51–56.
24. Boer R. C. Über die Ötvar-Odds saga / R. C. Boer. – Leiden : E. J. Brill, 1888. – 218 p.
25. Азбелев С. Н. Литературные памятники Киевской Руси / С. Н. Азбелев // Русская литература и фольклор (XI–XVIII вв.) : научное издание / С. Н. Азбелев, Л. А. Дмитриев, В. В. Митрофанова и др. ; [редкол. : В. Г. Базанов (отв. ред.) и др. ; АН СССР, Ин-т рус. лит. (Пушкинский дом)]. – Л. : Наука, Ленингр. отд-ние, 1970. – С. 20–35.
26. Свердлов М. Б., Шаскольский И. П. Культурные связи России и Швеции в IX–XVI вв. / М. Б. Свердлов, И. П. Шаскольский // Скандинавский сборник. – 1986. – Вып. XXX. – С. 113–123.
27. Arbman H. The Vikings / H. Arbman. – London : Thames & Hudson, 1961. – 212 p.
28. Шаскольский И. П. Норманская теория в современной буржуазной науке / И. П. Шаскольский. – М. ; Л. : Наука, 1965. – 221 с.
29. Лихачев Д. С. Поэтика древнерусской литературы / Д. С. Лихачев. – Л. : Наука, 1979. – 372 с.
30. Рыдзевская Е. А. Легенда о князе Владимире в саге об Олафе Триггвасоне / Е. А. Рыдзевская // Труды Отдела древнерусской литературы / [АН СССР. Ин-т рус. лит. (Пушкин. Дом) ; отв. ред. Я. С. Лурье ; отв. секретарь редакции М. А. Салмина]. – М. ; Л. : Изд-во АН СССР, 1935. – Т. II. – С. 5–20.
31. Гудзий И. К. Литература “Слова о полку Игореве” за последнее двадцатилетие 1894–1913 / И. К. Гудзий // Журн. М-ва нар. просв. – 1914. – № 2. – С. 353–387.
32. Орлов А. С. Слово о полку Игореве / А. С. Орлов. – М. : М. И. Фалдеев, 1923. – 56 с.
33. Ржиг В. Ф. “Мысленное древо” в “Слове о полку Игореве” / В. Ф. Ржиг // Сборник статей к сорокалетию ученой деятельности акад. А. С. Орлова. – Л. : Изд-во Академии наук СССР, 1934. – С. 103–112.
34. Перетц В. “Слово” і західньо-європейський середньовічний епос / В. Перетц // Перетц В. Слово о полку Игоревім. – К. : У Києві, 1926. – С. 81–87.
35. Schlauch M. Scandinavian: Influence on the “Slovo”? / M. Schlauch // Russian epic studies. – Philadelphia : American Folklore Society, 1949. – P. 99–124.
36. Слово о полку Игореве / [под ред. В. П. Адриановой-Перетц]. – М. – Л. : Изд. АН СССР, 1950. – 483 с.
37. Сочинения и переводы, издаваемые Российскому Академию. – СПб. : Тип. имп. Акад. наук, 1908. – Ч. 1. – Кн. 8. – 270 с.
38. Гудзий Н. К. По поводу ревизии подлинности “Слова о полку Игореве” / Н. К. Гудзий // Слово о полку Игореве – памятник XII века / [отв. ред. Д. С. Лихачев ; АН СССР. Ин-т рус. лит. (Пушкин. Дом)]. – М. ; Л. : Изд-во АН СССР, 1962. – С. 79–130.
39. Барсов Е. В. Слово о полку Игореве как художественный памятник Киевской дружинной Руси : в 3 тт. / Е. В. Барсов. – М. : Университетская типография (Катков и К°), 1887. – Т. 1. – 498 с.
40. Буслаев Ф. И. Исторические очерки русской народной словесности и искусства: Т. 1–2 / Ф. И. Буслаев. – СПб. : Издание Д. Е. Кожанчикова: Типогр. товарищества “Общественная польза”, 1861. – Т. 1. [Русская народная поэзия]. – IV, 643 с.
41. Миллер Всеv. Взгляд на Слово о полку Игореве / Всеv. Миллер. – М. : Тип. Ф. Б. Миллера, 1877. – 260 с.
42. Веселовский А. Н. Историческая поэтика / А. Н. Веселовский ; [ред., вступ. ст. и прим. В. М. Жирмунского]. – Л. : Гослитиздат, 1940. – 648 с.
43. Халанский М. Г. Южно-славянские сказания о Кралевице Марке в связи с произведениями русского былевого эпоса: сравнит. наблюдения в обл. героич. эпоса южных славян и рус. народа: оттиск из “Рус. Филол. Вестн.” : в 2 т. / М. Г. Халанский. – Варшава : Тип. Варшавского учебного округа, 1893. – Т. 1. – 179 с.
44. Адрианова-Перетц В. П. Слово о полку Игореве и Задонщина / В. П. Адрианова-Перетц. – Л. : Слово, 1962. – 217 с.
45. Пушкин А. С. Песнь о полку Игореве / А. С. Пушкин // Полн. собр. соч., 1837–1937 : в 16 т. / А. С. Пушкин ; [ред. комитет: М. Горький и др.]. – М. ; Л. : Изд-во АН СССР, 1949. – Т. 12. – С. 149.
46. Лихачев Д. С. Исторический и политический кругозор автора “Слова о полку Игореве” / Д. С. Лихачев // Слово о полку Игореве / [под ред. В. П. Адриановой-Перетц]. – М. ; Л. : Изд-во АН СССР, 1950. – С. 5–52.
47. Лихачев Д. С. Слово о полку Игореве : ист.-лит. очерк / Д. С. Лихачев ; [отв. ред. В. П. Адрианова-Перетц]. – М. ; Л. : Изд-во АН СССР, 1950. – 164 с. – (Науч.-попул. сер.) (2-е изд., доп. – 1955).
48. Поспелов Г. Н. К вопросу о стиле и жанре творчества Бояна вещего / Г. Н. Поспелов // Докл. и сообщ. филол. фак. Моск. гос. ун-та им. М. В. Ломоносова. – 1947. – Вып. 2. – С. 42–45.
49. Стеблин-Каменский М. И. О некоторых особенностях стиля древнеисландских скальдов / М. И. Стеблин-Каменский // Изв. АН СССР. Отд-ние лит. яз. – 1957. – Т. XVI. – Вып. 2. – С. 143–155.
50. Bode W. Die Kenningar in der angelsächsischen Dichtung: mit Ausblicken auf andere Literaturen: Diss. / Wilhelm Bode; Straßburg. – Darmstadt; Leipzig : E. Zernin, 1886. – 100 s.
51. Стеблин-Каменский М. И. Культура Исландии / М. И. Стеблин-Каменский. – Л. : Наука, 1967. – 172 с.

References

1. Grabar A. N. Svetskoe izobrazitel'noe iskusstvo domongol'skoj Rusi i “Slovo o polku Igoreve” / A. N. Grabar // Trudy Otdela drevnerusskoj literatury / [AN SSSR. In-t rus. lit. (Pushkin. Dom) ; отв. red. Ja. S. Lur'e; отв. sekretar' redakcii M. A. Salmina]. – М. ; Л. : Izd-vo AN SSSR, 1962. – Т. XVIII. – С. 233–271.
2. Varjago-russkaja i varjago-anglijskaja družina v Konstantinopole XI i XII vekov / V. G. Vasilevskij // Trudy V. G. Vasilevskogo : v 4 t. – Spb. : Izd. Imp. Akad. Nauk, 1908. – Т. 1. – С. 176–355.
3. Rydzevskaja E. A. O perezhitkah matriarhata u skandinavov po dannym drevnesevernoj literatury / E. A. Rydzevskaja // Sov. jetnografija. – 1937. – № 23. – S. 23.
4. Bicilli P. M. Zapadnoe vlijanie na Rusi i nachal'naja letopis' / P. M. Bicilli. – Odessa : “Jekonomicheskaja” tip., 1914. – 27 s.
5. Alekseev M. P. Anglosaksonskaia paralel' k “Poucheniju” Vladimira Monomaha / M. P. Alekseev // Trudy Otdela drevnerusskoj literatury / [AN SSSR. In-t rus. lit. (Pushkin. Dom) ; отв. red. Ja. S. Lur'e; отв. sekretar' redakcii M. A. Salmina]. – М. ; Л. : Izd-vo AN SSSR, 1935. – Т. II. – С. 39–80.
6. Mel'nikova E. A. Baltijskaja politika Jaroslava Mudrogo / E. A. Mel'nikova // Jaroslav Mudryj i ego jepoha. – М. : Indrik, 2008. – S. 123.
7. Samarin R. M. Pojezija skal'dov / R. M. Samarin // Istorija vseмирnoj literatury. – М. : Nauka, 1984. – Т. 2. – S. 486–490.
8. Dzhakson T. N. Chetyre norvezhskih konunga na Rusi: iz istorii russko-norvezhskih politicheskikh otnoshenij poslednej treti X – pervoj poloviny XI v. / T. N. Dzhakson. – М. : Jazyki russkoj kul'tury, 2000. – 192 s. – (Studia historica. Series minor).
9. Rydzevskaja E. A. Drevnjaja Rus' i Skandinavija v IX–XIV vv.: (materialy i issledovanija) / E. A. Rydzevskaja ; [sost. i podgot. k izd. M. B. Sverdlov; отв. red. I. P. Shaskol'skij ; Akad. nauk SSSR, In-t istorii SSSR]. – М. : Nauka, 1978. – 238 s. – (Drevnejšie gosudarstva na territorii SSSR: materialy i issledovanija, 1978 g.).
10. Sharypkin D. M. Skandinavskaja literatura v Rossii / D. M. Sharypkin. – L. : Nauka, 1980. – 324 s.
11. Lihachev D. Russkie letopisi / D. Lihachev. – М. ; Л. : Izd-vo AN SSSR, 1947. – 499 s.
12. Lihachev D. Ustnye letopisi v sostave “Povesti vremennyh let” / D. Lihachev // Istor. zap. – 1945. – № 17. – S. 201–224.
13. Lichačev D. S. The Legend of the calling in of Varangians and political purposes in Russian chronicle-writing from the second half of the 11th to the beginning of the 12th century / D. S. Lichačev // Varangian problems 1970 = Varangian problems (Scando-Slavica. Suppl. 1). – Copenhagen : Munksgaard Publishers, 1970. – P. 165–185.
14. Sokolov B. M. Jepicheskie skazaniya o zhenit'be knjazja Vla-

dimira (Germano-russkie otnoshenija v oblasti jeposa) / B. M. Sokolov // Uchen. zap. Gos. Sarat. un-ta im. N. G. Chernyševskogo. – Saratov, 1923. – T. I. – Vyp. 3: Slovesno-istoricheskoe otdelenie pedagogičeskogo fakul'teta. – S. 69–122.

15. Shahmatov A. A. Razyskanija o drevnejših russkih letopisnyh svodah / A. A. Shahmatov. – SPb. : Tip. M. A. Aleksandrova, 1908. – 712 s.

16. Shahmatov A. A. Povest' vremennyh let / A. A. Shahmatov. – Petrograd: izdanie Arheograficheskoi komissii, 1916. – T. 1: Vvodnaja chast'. Tekst. Primechanija. – VIII, LXXX, 403 s.

17. Shahmatov A. A. Skazanie o prizvanii varjagov / A. A. Shahmatov // Izv. Otd-nija rus. jaz. i slovesnosti Akad. nauk. – SPb. : tip. Imp. Akad. nauk, 1904. – T. 9. – Kn. 4. – S. 284–365.

18. Ilovajskij D. I. Razyskanija o nachale Rusi: vmesto vvedenija v russkiju istoriju / D. I. Ilovajskij. – 1-e izd. – M. : Tip. Gracheva i Ko, 1876. – VIII, 466 s.

19. Stender-Petersen A. Die Varægersage als Quelle der altrussischen Chronik / A. Stender-Petersen. – Aarhus : Aarhus University Press, 1934. – 256 s.

20. Rožniecki S. Varægiske minder i den russiske heltedigtning / S. Rožniecki. – København : Pio, 1914. – 307 s.

21. Sverdlov M. B. Ot sostavitelja / M. B. Sverdlov; [otv. red. I. P. Shaskol'skij] // Drevnejšie gosudarstva na territorii SSSR. Materialy i issledovanija. 1978 g. – 1978. – S. 8–17.

22. Anohin G. I. Vklad E. A. Rydzevskoj v sovetskuju skandinavistiku / G. I. Anohin // Skandinavskij sbornik. – 1970. – Vyp. XV. – S. 177–186.

23. Schück H. Byzanz och Norden / H. Schück // Kulturhistoriska skizzen. – Stockholm, 1922. – S. 51–56.

24. Boer R. S. Über die Örvar-Odds saga / R. S. Boer. – Leiden : E. J. Brill, 1888. – 218 p.

25. Azbelev S. N. Literaturnye pamjatniki Kievskoj Rusi / S. N. Azbelev // Russkaja literatura i fol'klor (XI–XVIII vv.): nauchnoe izdanie / S. N. Azbelev, L. A. Dmitriev, V. V. Mitrofanova i dr.; [redkol. : V. G. Bazanov (otv. red.) i dr.; AN SSSR, In-t rus. lit. (Pushkinskij dom)]. – L. : Nauka, Leningr. otd-nie, 1970. – S. 20–35.

26. Sverdlov M. B., Shaskol'skij I. P. Kul'turnye svjazi Rossii i Shvecii v IX–XVI vv. / M. B. Sverdlov, I. P. Shaskol'skij // Skandinavskij sbornik. – 1986. – Vyp. XXX. – S. 113–123.

27. Arbman H. The Vikings / H. Arbman. – London : Thames & Hudson, 1961. – 212 p.

28. Shaskol'skij I. P. Normanskaja teorija v sovremennoj buržuaznoj nauke / I. P. Shaskol'skij. – M.; L. : Nauka, 1965. – 221 s.

29. Lihachev D. S. Pojetika drevnerusskoj literatury / D. S. Lihachev. – L. : Nauka, 1979. – 372 s.

30. Rydzevskaja E. A. Legenda o knjaze Vladimire v sage ob Olafe Trjuggvasone / E. A. Rydzevskaja // Trudy Otdela drevnerusskoj literatury / [AN SSSR, In-t rus. lit. (Pushkin. Dom); otv. red. Ja. S. Lur'e; otv. sekretar' redakcii M. A. Salmina]. – M.; L. : Izd-vo AN SSSR, 1935. – T. II. – S. 5–20.

31. Gudzij I. K. Literatura "Slova o polku Igoreve" za poslednee dvadcatiletie 1894–1913 / I. K. Gudzij // Zhurn. M-va nar. procv. – 1914. – № 2. – S. 353–387.

32. Orlov A. S. Slovo o polku Igoreve / A. S. Orlov. – M. : M. I. Faddeev, 1923. – 56 s.

33. Rzhiga V. F. "Myslennoe drevo" v "Slove o polku Igoreve" / V. F. Rzhiga // Sbornik statej k sorokaletiju uchenoj dejatel'nosti akad. A. S. Orlova. – L. : Izd-vo Akademii nauk SSSR, 1934. – S. 103–112.

34. Peretec V. "Slovo" i zahidn'o-evropejs'kij seredin'ovichnij epos / V. Peretec // Peretec V. Slovo o polku Igorevim. – K. : U Kiivii, 1926. – S. 81–87.

35. Schlauch M. Scandinavian: Influence on the "Slovo"? / M. Schlauch // Russian epic studies. – Philadelphia : American Folklore Society, 1949. – P. 99–124.

36. Slovo o polku Igoreve / [Pod red. V. P. Adrianovoj-Peretec]. – M. – L. : Izd. AN SSSR, 1950. – 483 s.

37. Sochinenija i perevody, izdavaemye Rossijskoju Akademiejju. – SPb. : Tip. imp. Akad. nauk, 1908. – Ch. 1. – Kn. 8. – 270 s.

38. Gudzij N. K. Po povodu revizii podlinnosti "Slova o polku Igoreve" / N. K. Gudzij // Slovo o polku Igoreve – pamjatnik XII veka / [otv. red. D. S. Lihachev; AN SSSR, In-t rus. lit. (Pushkin. Dom)]. – M.; L. : Izd-vo AN SSSR, 1962. – S. 79–130.

39. Barsov E. V. Slovo o polku Igoreve kak hudozhestvennyj pamjatnik Kievskoj družinnoj Rusi : v 3 tt. / E. V. Barsov. – M. : Universitetskaja tipografija (Katkov i K^o), 1887. – T. 1. – 498 s.

40. Buslaev F. I. Istoricheskie očerki russkoj narodnoj slovesnosti i iskusstva: T. 1–2 / F. I. Buslaev. – SPb. : Izdanie D. E. Kozhan-

chikova: Tipogr. tovarishhestva "Obshhestvennaja pol'za", 1861. – T. 1. [Russkaja narodnaja poezija]. – IV, 643 s.

41. Miller Vsev. Vzgljad na Slovo o polku Igoreve / Vsev. Miller. – M. : Tip. F. B. Millera, 1877. – 260 s.

42. Veselovskij A. N. Istoricheskaja pojetika / A. N. Veselovskij; [red., vstup. st. i prim. V. M. Zhirmunskogo]. – L. : Goslitizdat, 1940. – 648 s.

43. Halanskij M. G. Juzhno-slavjanskije skazanija o Kraveviche Marke v svjazi s proizvedenijami russkogo bylevogo jeposa: sravnit. nabljudenija v obl. geroich. jeposa juzhnyh slavljan i rus. naroda: ottisk iz "Rus. Filol. Vestn.": v 2 t. / M. G. Halanskij. – Varshava : Tip. Varshavskogo uchebnogo okruga, 1893. – T. 1. – 179 s.

44. Adrianova-Peretec V. P. Slovo o polku Igoreve i Zadonshhina / V. P. Adrianova-Peretec. – L. : Slovo, 1962. – 217 s.

45. Pushkin A. S. Pesn' o polku Igoreve / A. S. Pushkin // Poln. sobr. soch., 1837–1937 : v 16 t. / A. S. Pushkin; [red. komitet: M. Gor'kij i dr.]. – M.; L. : Izd-vo AN SSSR, 1949. – T. 12. – S. 149.

46. Lihachev D. S. Istoricheskij i politicheskij krugozor avtora "Slova o polku Igoreve" / D. S. Lihachev // Slovo o polku Igoreve / [Pod red. V. P. Adrianovoj-Peretec]. – M.; L. : Izd-vo AN SSSR, 1950. – S. 5–52.

47. Lihachev D. S. Slovo o polku Igoreve: ist.-lit. očerki / D. S. Lihachev; [otv. red. V. P. Adrianova-Peretec]. – M.; L. : Izd-vo AN SSSR, 1950. – 164 s. – (Nauch.-popul. ser.) (2-e izd., dop. – 1955).

48. Pospelov G. N. K voprosu o stile i zhanre tvorčestva Bojana veshhego / G. N. Pospelov // Dokl. i soobshh. filol. fak. Mosk. gos. un-ta im. M. V. Lomonosova. – 1947. – Vyp. 2. – S. 42–45.

49. Steblin-Kamenskij M. I. O nekotoryh osobennostjah stilja drevneislandskih skal'dov / M. I. Steblin-Kamenskij // Izv. AN SSSR. Otd-nie lit. i jaz. – 1957. – T. XVI. – Vyp. 2. – S. 143–155.

50. Bode W. Die Kenningar in der angelsächsischen Dichtung: mit Ausblicken auf andere Literaturen: Diss. / Wilhelm Bode; Straßburg. – Darmstadt; Leipzig : E. Zernin, 1886. – 100 s.

51. Steblin-Kamenskij M. I. Kul'tura Islandii / M. I. Steblin-Kamenskij. – L. : Nauka, 1967. – 172 s.

Polowinska V. V., M.A., postgraduate student, National Pedagogical M. P. Dragomanov University (Ukraine, Kiev), sftirizir@gmail.com

To the problem of Old Rus'-Scandinavian literary contacts in the context of the exchange of spiritual values between the East and the North

An attempt is made to describe the literary-folklore communication between Rus' and Scandinavia. It is noticed that the sagas through their literary and artistic specifics not in all can serve as a reliable source for studying the history of Rus'-Scandinavian cultural relations. The moot questions about the "visur of joy" by Norwegian king Harald Hardrada and so-called Varangian oral retellings in "The Primary Chronicle" are marked. The possibility of the acquaintance of Boyan and the author of "The Tale of Igor's Campaign" with the poetry of scalds is considered. The conclusion that the literary-folklore communication between Rus' and Scandinavia were not as intense as commercial and military-political ones plus they have weakened over time as shown by "The Tale of Igor's Campaign", is made. A kind of exception could be Gytha Haraldsdóttir of Wessex, the wife of Vladimir Monomakh, with the mediation of whom the Rus' prince, probably, met early medieval monument "Fäder-Larcvidas (Father's precepts)".

Keywords: Old Rus', Scandinavia, literary and folklore communication, scalds, sagas, chronicles, oral retellings, "The Tale of Igor's Campaign", Harald Hardrada, Gytha Haraldsdóttir of Wessex.

Половинская В. В., магистр истории, аспирантка Национального педагогического университета им. М. П. Драгоманова (Украина, Киев), sftirizir@gmail.com

К проблеме древнерусско-скандинавских литературных контактов в контексте обмена духовными ценностями между Востоком и Севером

Сделана попытка охарактеризовать литературно-фольклорные связи между Русью и Скандинавией. Замечено, что саги через свою литературно-художественную специфику далеко не во всем могут служить достоверным источником для изучения истории русско-скандинавских культурных отношений. Отмечена спорность вопроса о "висах радости" норвежского конунга Харальда Сурового и вопроса о так называемых варяжских устных пересказах в составе "Повести временных лет". Сделано вывод, что для литературно-фольклорных связей между Русью и Скандинавией не была характерна особая интенсивность, к тому же они ослабли с течением времени, как показывает "Слово о полку Игореве". Свообразным исключением могла быть Гида Харальдсдоттир Эссекская, жена Владимира Мономаха, при посредничестве которой русский князь, вероятно, познакомился с раннесредневековым памятником "Fäder Larcvidas (Отцовские поучения)".

Ключевые слова: Древняя Русь, Скандинавия, литературно-фольклорные связи, скальды, саги, летописи, устные пересказы, "Слово о полку Игореве", Харальд Хардрода, Гида Харальдсдоттир Эссекская.